

Discurs

Llegit el 23 de gener de 2008 en l'acte de cloenda del Centenari a la seu de l'IEC de la Casa de Convalescència de Barcelona

ANTONI RIERA I MELIS

Vicepresident de l'IEC

President de la Comissió Executiva del I Centenari de l'IEC

1. Introducció

Avui fa setze mesos i vuit dies que vàrem inaugurar els actes commemoratius del primer Centenari de l'Institut d'Estudis Catalans al Palau de la Música Catalana, obra mestre del Modernisme, fruit també de l'explosió de creativitat que va viure la societat catalana entre el 1906 i el 1908. Ho vam fer amb una conferència del professor Joan Massagué sobre els darrers avenços de l'oncologia, sobre els esforços de les ciències biològiques per a desxifrar i vèncer el càncer, una de les malalties que més preocupa la nostra societat. Avui tancam el Centenari en un altre edifici històric, la Casa de Convalescència, una sòbria mostra del Barroc català, la seu de la nostra acadèmia, i ho feim amb una conferència del professor Antoni Serra i Ramoneda sobre el paper que poden tenir les ciències socials i humanes en l'anàlisi correcta dels principals problemes que amenacen les societats actuals en el recentment estrenat segle XXI: pressió demogràfica, migracions, destrucció del medi ambient, crisi econòmica, desprestigi del racionalisme,

fanatisme, etc. Unes ciències que, tot i el menyspreu que pateixen sovint per part de poderosos grups de pressió i d'influents creadors d'opinió, que les titllen d'anacròniques i poc rigoroses, han fet i fan un gran esforç per a posar al dia els seus mètodes de treball i per a aprofitar totes les potencialitats creades per les tecnologies de la informació i el coneixement. Les dues conferències han estat, doncs, acuradament escollides per a mostrar l'ampli camp d'interès de la nostra acadèmia d'acadèmies.

Entre ambdues conferències s'han produït molts d'esdeveniments. La manca de perspectiva cronològica, el fet de no disposar encara de les actes de la majoria de les activitats de caire científic, el seu caràcter altament especialitzat i el temps de què dispo només em permeten fer-ne, emperò, un resum descriptiu, no analític, una aproximació més quantitativa que qualitativa. Amb motiu del Centenari, s'ha realitzat exactament vuitanta activitats, que han significat quatre-cents disset convocatòries puntuals, més d'una per cada dia laborable. Dintre d'aquest conjunt d'actes hom pot distingir entre els de caràcter científic i acadèmic, trenta-sis; els de caràcter artístic, tres, i els de caràcter divulgatiu i de comunicació, quaranta-un.

2. Activitats de caire científic i acadèmic

Un centenari d'una acadèmia d'acadèmies s'ha de traduir, en primer lloc, en un conjunt d'iniciatives científiques d'alt nivell, que girin entorn del passat, el present i el futur immediat del nostre país i de l'Institut, des de tots els camps del coneixement. Aquesta ha estat la tasca fonamental de les cinc seccions i de les vint-i-sis societats filials. Per a captar la diversitat interna d'aquestes trenta-sis activitats de caràcter científic, podem classificar-les d'acord amb dos criteris: formal i temàtic. Les activitats, pel seu format, es distribueixen així: presentacions de llibres, vuit; cicles de conferències, set; jornades científiques, quatre; taules rodones, tres; simposis, tres; reunions de societats científiques internacionals, col·loquis, congressos i conferències, dos, i debats, seminaris i sopars científics, un. Si del format passem a la temàtica o, millor, a les branques del saber, el resultat és el següent: història, nou; filologia, vuit; filosofia i ciències socials, set, i ciències i tecnologia i biologia i ciències de la salut, sis.

En aquests actes hi han intervengut cent vint-i-un especialistes, cent deu dels quals viuen i treballen als Països Catalans; tres a França, tres als Estats Units d'Amèrica, dos a Itàlia i dos a Alemanya. La presència estrangera ha estat, doncs, minsa. El protagonisme dels membres de l'Institut té, tanmateix, aspectes positius, ja que palesa tant l'àmplia gamma de coneixements que conreen i l'alt nivell amb què ho fan com que les seccions i les societats filials s'han involucrat en els actes del Centenari amb un interès i una dedicació semblants. No podem oblidar, tampoc, la qualificada col·laboració prestada, en aquest esforç científic, d'algunes institucions acadèmiques internacionals, com ara la Unió Acadèmica Internacional, la Federació Internacional d'Estudis Clàssics i el Simposi Internacional d'Acústica Musical.

També hem tingut la participació d'institucions acadèmiques i de docents del nostre país, com ara la Institució de les Lletres Catalanes, la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat de Barcelona. I, fins i tot, d'alguna societat civil, com ara la Federació de Persones Sordes de Catalunya.

Quina ha estat la capacitat de convocatòria d'aquestes activitats de caire científic? Hi han assistit un total de 3.552 persones, xifra que dona una mitjana de 45 persones per activitat i de 8,53 persones per convocatòria puntual. L'assistència ha estat, doncs, baixa, tot i els esforços que han fet l'equip de comunicació, l'equip d'edicions i la web màster per a difondre les convocatòries. Quines poden ser-ne les causes? La concurrència d'altres activitats científiques a Barcelona? El desinterès de la comunicació oral, dels actes presencials davant altres llenguatges? L'escàs interès que les conferències i taules rodones susciten actualment a la societat, inclosos els professors i estudiants de les universitats de Barcelona? Un disseny deficient de la campanya de difusió? La qüestió queda plantejada i reclama, a curt termini, una reflexió profunda i transversal.

3. Iniciatives de natura artística

Les arts plàstiques i la música no podien quedar fora del Centenari, perquè les arts sempre han estat representades en les acadèmies europees, especialment la música, l'art més universal. L'Institut, a més, sempre ha tingut el suport d'experts en musicologia. En conseqüència, es va decidir incloure-hi tres concerts, un dels quals s'ha celebrat al Palau de la Música Catalana, i els altres dos, a l'atri de la Casa de Convalescència.

En l'acte inaugural ja es va incloure un concert de música coral, interpretat pel Cor de Cambra de l'Orfeó Català. L'objectiu era mostrar la música que es feia arreu dels Països Catalans el 1907, quan es va fundar l'IEC. El concert es va cloure amb la interpretació dels himnes de Catalunya i Mallorca, amb la muixeranga de València i amb una cançó popular d'Andorra. La selecció de les peces, curiosament negociada amb l'Orfeó, volia mostrar, des del començament, que els actes del Centenari abraçaven, com a àmbit d'actuació, el conjunt dels Països Catalans, no sols el Principat de Catalunya.

El segon concert, de música de cobla, es va celebrar el 23 d'abril, la Diada de Sant Jordi, durant la jornada de portes obertes. Aquest concert de la Cobla Sant Jordi, de música popular, va tenir un interès afegit: la presentació del prototip d'una nova tenora, resultat d'un projecte de recerca de la Secció de Ciències i Tecnologia, coordinat pel senyor Joaquim Agulló, membre de l'esmentada Secció i catedràtic de la Universitat Politècnica de Catalunya.

El tercer concert, celebrat l'1 de juny, coincidint gairebé amb la data exacta del Centenari, va ser de música de concert. Joan Albert Amargós va fer un repàs de la música culta catalana al llarg del segle XX —Morera, Garreta, Toldrà, Mompou, Montsalvatge— i

va estrenar una peça commemorativa, d'una gran originalitat, que va combinar la cobla amb instruments solistes de corda i de percussió i el virtuosisme dels solistes amb el so global de la cobla.

Pel que fa a les arts plàstiques, l'Institut va encarregar un cartell al pintor valencià Manuel Boix, una escultura a Andreu Alfaro i una medalla a Subirats, artistes altament qualificats.

4. Activitats de comunicació

L'Institut, tot i els esforços que havia anat fent per a difondre l'estructura interna, les competències i les realitzacions de la institució, era encara, a l'octubre del 2006, un ens desconegut per un ampli sector de la societat catalana. Conscient d'aquesta mancança, la institució va decidir aprofitar els actes del Centenari per a donar-se a conèixer. Una de les finalitats primordials del Centenari era, com ha dit el nostre president, «arrelar la institució al país i obrir portes i finestres per tal que la societat penetres a l'Institut». Per a assolir aquests objectius, es va decidir utilitzar els mitjans de comunicació socials i es va signar un acord amb la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió que va permetre realitzar un documental de cinquanta minuts titulat *L'IEC, cent anys de ciència i cultura catalanes*, coproduït per Òrbita Max i Televisió de Catalunya, amb l'assessorament científic de l'Institut. El documental va ser emès, pel canal 33, el 20 de setembre i el 29 de desembre. Durant l'estiu del 2007, Catalunya Ràdio i Catalunya Informació van emetre catorze reportatges sobre la història de l'Institut, amb el títol col·lectiu de *L'IEC, lletra per lletra*. Catalunya Ràdio va emetre, a més, en directe, i a mitjan octubre, en diferit, el concert del Centenari. Televisió de Catalunya també va emetre, en dues ocasions, l'esmentat concert, sempre en diferit. L'1 de juny, a més, es va emetre en directe, des de l'Institut, el programa *El matí de Catalunya Ràdio*, presentat i dirigit per Antoni Bassas.

Pel que fa a la premsa escrita, el Servei de Comunicació de l'Institut, abans de cada acte important del Centenari, va convocar la corresponent roda de premsa i va aconseguir que alguns periòdics i revistes en publicuessin suplementos informatius, com ara *Presència*, el 13 d'octubre de 2006; *El Periódico*, el 16 d'octubre de 2006; *Serra d'Or*, el gener del 2007, i *El País*, el 6 de setembre de 2007.

Una altra iniciativa important, en aquest sentit, han estat les dues exposicions que s'han fet. La primera, organitzada per la Societat Catalana de Física, es va muntar, entre el 5 i el 10 de març, a l'atri de la Casa de Convalescència, amb una temàtica d'un gran interès pedagògic: «La física és la base de tot».

La segona, la iniciativa més costosa del Centenari, portava per títol «L'Institut d'Estudis Catalans, 1907-2007. Un segle de cultura i ciència als Països Catalans» i pretenia mostrar, de manera clara i amena, la tasca desenvolupada per la institució en els principals camps del

saber, començant per la llengua, així com els seus projectes de futur. L'exposició havia estat concebuda més per al gran públic que no pas per als experts en història de la cultura i de la ciència, que ja coneixien prou bé l'Institut. Constituïa, doncs, un important repte conceptual i estètic, que ha requerit importants recursos humans i econòmics, i en què han participat conjuntament membres de les seccions, de les societats filials i el personal de l'Institut, amb tècnics de les empreses Dani Freixes & Varis Arquitectes i Croquis.

Des del primer moment, es va considerar que l'exposició s'havia de celebrar a la Casa de Convalescència, malgrat les dificultats que l'edifici, pel seu caràcter monumental, plantejés als dissenyadors, i els entrebancs que provoqués en el funcionament quotidià de la institució. L'esdeveniment havia d'atreure cap a la seu de l'Institut un públic nombrós i heterogeni; havia de servir perquè entrés a la Casa de Convalescència molta gent que encara no hi havia entrat mai. La proposta havia de ser, doncs, conceptualment rigorosa però assequible, alhora, per a un visitant no especialitzat, estèticament atractiva, de disseny innovador, i havia d'integrar l'edifici en l'exposició. Una construcció barroca, de mitjan segle XVII, per la seva qualitat estètica no podia constituir sols el contenidor de l'exposició, sinó que n'havia d'esdevenir un dels elements principals.

Per a assolir aquests objectius, es va optar per estructurar els missatges en quatre àmbits temàtics i ordenar-los cronològicament. El conjunt de les peces era integrat bàsicament per manuscrits, llibres, fotografies, pintures, escultures i gravats. Conscients del caràcter poc espectacular d'una part dels materials en què es recolzava el discurs expositiu, es van combinar, en cada un dels quatre àmbits temàtics, amb audiovisuals i textos que els contextualitzaven i n'explicaven el significat. L'opció temàtica tenia alguns avantatges importants: permetia una lectura fàcil i amena, i garantia, alhora, una distribució espacial força equilibrada de les peces de gran valor informatiu, estètic o simbòlic.

En el primer àmbit temàtic, *Els protagonistes*, s'hi analitzava la trajectòria de l'Institut, a través dels seus membres i dels espais que ha anat ocupant. L'objectiu primordial d'aquesta unitat temàtica consistia a evidenciar les successives generacions d'intel·lectuals que, durant la darrera centúria, han treballat, en condicions molt diverses i des d'un pluralisme ideològic ben palès, en la producció i difusió del coneixement científic en català.

El segon mòdul, *Els fets*, estava destinat a mostrar la tasca que duu a terme l'Institut en una vasta gamma de camps, per a conservar i estudiar el patrimoni documental, arqueològic i natural català, fomentar la cohesió de la comunitat científica, establir lligams internacionals i assegurar la presència de la llengua catalana en tots els àmbits de les ciències i les humanitats. En aquest segon àmbit es mostraven els documents fundacionals de les cinc seccions i de les vint-i-sis societats filials.

L'exposició recull en el tercer àmbit, *El llegat*, l'herència aportada per l'Institut a la societat catalana. El visitant podia comprovar que molts aspectes de la seva vida quotidiana estan relacionats amb la institució, atès que l'Institut, a més de redactar les normes ortogràfiques,

la gramàtica i els diccionaris normatius, ha promogut la creació de moltes institucions i serveis actuals: la Biblioteca de Catalunya, el Museu Nacional d'Art de Catalunya, el Servei Meteorològic de Catalunya o el Servei Cartogràfic de Catalunya, que avui depenen de la Generalitat, tenen l'origen en iniciatives de l'Institut. Dos dels elements clau d'aquest mòdul eren els més de tres mil llibres publicats per l'Institut, que l'han convertit en la primera editorial científica en llengua catalana del país, i el seu important fons d'art contemporani.

El coneixement del passat no era un fi en si mateix, havia de servir per a encarar amb més ambició, responsabilitat i experiència el futur. Aquesta opció, que ha recorregut transversalment tots els actes del Centenari, explica que l'exposició es tanqués amb un àmbit temàtic, *El futur*, consagrat a l'esdevenidor immediat. En aquest darrer àmbit, s'hi col·locaren tots els programes de recerca i de difusió del coneixement en curs, iniciats per pròpia iniciativa de l'Institut o com a conseqüència d'encàrrecs rebuts d'institucions públiques del país o d'organismes internacionals. Sempre és una tasca difícil albirar el futur immediat d'una institució; per això es va decidir demanar-ne el parer a un seguit de persones representatives de dins i fora de l'Institut, opinions que el visitant podia conèixer en el túnel que tancava l'exposició.

El resultat estètic de l'exposició, que ha estat visitada per 3.734 persones, xifra que també ens sembla baixa, ha suscitat divisió d'opinions: hem rebut moltes felicitacions i també algunes crítiques.

A fi de posar l'exposició a l'abast del màxim nombre de persones, es va decidir doblar-la amb una altra, de format reduït, que contingués la mateixa informació que l'extensa, però en la qual les peces originals fossin substituïdes per fotografies. L'exposició en format reduït, fàcil de transportar, està recurrent, des del juny, diversos territoris de parla catalana. Ja ha passat, amb un notable èxit de públic, per Girona i Andorra, com a coproducció de l'IEC i de la Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales. I com a producció exclusivament de l'Institut ha estat a València, Menorca i Mallorca i, actualment, està instal·lada a Eivissa. Fins avui l'han visitada 64.159 persones, xifra molt respectable i que la converteix en una de les iniciatives amb més repercussió social. Està programat que també passi per l'Alguer, Perpinyà, Alacant i Lleida. L'objectiu és superar els 100.000 visitants.

Els dos formats de l'exposició han exigit més de dos anys de dedicació intensa dels comisaris, els assessors i l'equip de disseny, el personal tècnic i els membres de l'Institut. Aprofito l'avinentsa per a agrair les contribucions de Francesc Fontbona, que va seleccionar els materials, i de Josep M. Camarasa, la contribució del qual en el muntatge de l'exposició i en la redacció del catàleg ha estat decisiva i ha superat amb escreix el que es pot exigir a un assessor científic. També és de justícia agrair l'acolliment que, en condicions ben difícils, va proporcionar a l'exposició itinerant la Universitat de València, així com la col·laboració entusiasta que hem rebut de la Caixa de Girona, la Societat Andorrana de Ciències, l'Institut Menorquí d'Estudis, la Universitat de les Illes Balears i l'Institut d'Estudis Eivissencs.

5. Publicacions

Les activitats del Centenari no poden constituir, tanmateix, un conjunt d'esdeveniments efímers, n'ha de quedar un testimoni durador, en paper o en suport digital. De les obres produïdes amb motiu del Centenari, ja han aparegut el catàleg de l'exposició i, en suport digital, el Portal de Publicacions de l'Institut. Durant el 2008 es publicaran les actes dels col·loquis, cursos i cicles de conferències.

El Centenari s'ha beneficiat indirectament també de la publicació d'algunes obres molt importants, fruits del treball ordinari d'alguna de les oficines o dels programes de recerca de l'IEC, ja endegats abans de l'octubre del 2005. En aquest apartat, cal destacar la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana*, presentada el 18 d'abril, que ha constituït un èxit sense precedents, fins al punt de figurar entre les obres més venudes la Diada de Sant Jordi; el segon volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, d'Albert Balcells, Santiago Izquierdo i Enric Pujol, monografia imprescindible per a conèixer amb detall la història de la nostra institució; el segon volum de *La ciència en la història del Paísos Catalans*, dirigida per Joan Vernet i Ramon Parés, que ha esdevingut una obra de referència, i el volum XXV dels *Arxius de Textos Catalans Antics*, una de les revistes més prestigioses de l'Institut, creada per Josep Perarnau, i molt apreciada arreu d'Europa, com va recordar Agostino Paravicini, president honorari de la Unió Acadèmica Internacional.

6. Cloenda

Els actes del Centenari han exigut quatre anys de dedicació intensa i qualificada, tant dels membres de les seccions i societats filials com del personal de l'Institut. A tots ells, els voldria agrair la col·laboració, especialment als coordinadors de les activitats, així com als membres del Gabinet de la Presidència, sempre atents a resoldre els nombrosos problemes que han anat sorgint al llarg de l'any, i a gestionar la difusió de les invitacions i la realització dels nombrosos actes; al Servei Editorial, per haver estat capaç de treure el catàleg de l'exposició, el Portal de Publicacions i els nombrosos díptics i tríptics, i al Servei de Comunicació, per l'esforç assumit de difondre puntualment les activitats, dissenyar campanyes de premsa i fer-ne un seguiment.

No podem deixar d'esmentar les aportacions de la Comissió Assessora, en el disseny inicial dels actes del Centenari, i de la Comissió Executiva, en la gestió de les nombroses i diversificades activitats.

Un conjunt d'actes d'aquesta magnitud no hauria estat possible sense el suport financer d'un ampli conjunt d'institucions públiques i privades. Hi han aportat recursos econòmics la Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, la Diputació de Barcelona, Caixa

Catalunya, la Fundació La Caixa, Esteve, la Fundació Caixa Sabadell, el Consorci de la Zona Franca, Caixa Girona, Novartis, la Fundació Banc Sabadell, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Direcció General de Cooperació Cultural, la Diputació de Girona, la Diputació de Tarragona, la Institució de les Lletres Catalanes, Lavinia, Laudis Consultor, el Patronat Català Pro Europa i Víctor Igual. A tots ells, moltes gràcies.

Vam començar el Centenari sense nostàlgia i el tanquem sense triomfalisme i autocomplaença, amb el convenciment, emperò, que avui l'Institut és més conegut, està més ben integrat en la xarxa d'institucions acadèmiques i científiques nacionals i internacionals, ha refermat el compromís amb la defensa de la llengua i la cultura catalanes, i ha incrementat el nombre de publicacions, la seva contribució a la divulgació social i cívica del coneixement.

El Centenari hauria de servir, en darrer lloc, per a obrir un període de reflexió sobre els canvis que l'Institut haurà de fer i els instruments de què s'haurà de dotar per a continuar duent a terme les seves funcions específiques al segle XXI, que ja no podran ser, evidentment, les de la centúria passada. Només així els esforços i els recursos esmerçats no hauran estat debades, hauran servit per a donar una potent embranzida a una institució centenària però no encarcerada ni anacrònica, sinó flexible i innovadora, capaç d'acceptar nous reptes, portadora de la força, la qualitat científica i la voluntat de servei de les generacions inicials.